

PART XVII

OFFICIAL LANGUAGE

CHAPTER I.—LANGUAGE OF THE UNION

343. Official language of the Union.—(1) The official language of the Union shall be Hindi in Devanagari script.

The form of numerals to be used for the official purposes of the Union shall be the international form of Indian numerals.

(2) Notwithstanding anything in clause (1), for a period of fifteen years from the commencement of this Constitution, the English language shall continue to be used for all the official purposes of the Union for which it was being used immediately before such commencement:

Provided that the President may, during the said period, by order authorise the use of the Hindi language in addition to the English language and of the Devanagari form of numerals in addition to the international form of Indian numerals for any of the official purposes of the Union.

(3) Notwithstanding anything in this article, Parliament may by law provide for the use, after the said period of fifteen years, of—

- (a) the English language, or
- (b) the Devanagari form of numerals,

for such purposes as may be specified in the law.

344. Commission and Committee of Parliament on official language.—(1) The President shall, at the expiration of five years from the commencement of this Constitution and thereafter at the expiration of ten years from such commencement, by order constitute a Commission which shall consist of a Chairman and such other members representing the different languages specified in the Eighth Schedule as the President may appoint, and the order shall define the procedure to be followed by the Commission.

(2) It shall be the duty of the Commission to make recommendations to the President as to—

- (a) the progressive use of the Hindi language for the official purposes of the Union;
- (b) restrictions on the use of the English language for all or any of the official purposes of the Union;
- (c) the language to be used for all or any of the purposes mentioned in article 348;
- (d) the form of numerals to be used for any one or more specified purposes of the Union;
- (e) any other matter referred to the Commission by the President as regards the official language of the Union and the language for communication between the Union and a State or between one State and another and their use.

1. See C. O. 41.

भाग सतरा

राजभाषा

प्रकरण एक—संघराज्याची भाषा

३४३. संघराज्याची राजभाषा.—(१) संघराज्याची राजभाषा देवनागरी लिपीतील हिंदी असेल.

संघराज्याच्या शासकीय प्रयोजनांसाठी वापरावयाच्या अंकांचे रूप हे भारतीय अंकांचे आंतरराष्ट्रीय रूप असेल.

(२) खंड (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, या संविधानाच्या प्रारंभापासून पंधरा वर्षांच्या कालावधीपर्यंत, संघराज्याच्या ज्या शासकीय प्रयोजनासाठी अशा प्रारंभाच्या लागतपूर्वी इंग्रजी भाषा वापरली जात होती, त्या सर्व प्रयोजनांसाठी तिचा वापर चालू राहील :

परंतु असे की, राष्ट्रपतीला, उक्त कालावधीत 'आदेशाद्वारे, संघराज्याच्या शासकीय प्रयोजनांपैकी कोणत्याही प्रयोजनाकरता इंग्रजी भाषेच्या जोडीस हिंदी भाषेचा आणि भारतीय अंकांच्या आंतरराष्ट्रीय रूपाच्या जोडीस देवनागरी रूपाचा वापर प्राधिकृत करता येईल.

(३) या अनुच्छेदात काहीही अंतर्भूत असले तरी, संसदेला कायद्याद्वारे उक्त पंधरा वर्षांच्या कालावधीनंतर त्या कायद्यात विनिर्दिष्ट करण्यात येतील अशा प्रयोजनांसाठी—

(क) इंग्रजी भाषेचा, किंवा

(ख) अंकांच्या देवनागरी रूपाचा,

वापर करण्याकरता तरतूद करता येईल.

३४४. राजभाषेसाठी आयोग व संसदीय समिती.—(१) राष्ट्रपती, या संविधानाच्या प्रारंभापासून पाच वर्षे संपताच आणि त्यानंतर अशा प्रारंभापासून दहा वर्षे संपताच, आदेशाद्वारे, एक आयोग घटित करील आणि अध्यक्ष व आठव्या अनुसूचीत विनिर्दिष्ट केलेल्या निरनिराळ्या भाषांचे प्रतिनिधित्व करणारे जे सदस्य राष्ट्रपती नियुक्त करील असे अन्य सदस्य मिळून तो आयोग बनलेला असेल आणि त्या आदेशाद्वारे आयोगाने अनुसरावयाची कार्यपद्धती निश्चित करण्यात येईल.

(२) (क) संघराज्याच्या शासकीय प्रयोजनांकरता हिंदी भाषेचा उत्तरोत्तर अधिक वापर ;

(ख) संघराज्याच्या सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही शासकीय प्रयोजनांकरता इंग्रजी भाषेचा वापर करण्यावर निबंध ;

(ग) अनुच्छेद ३४८ मध्ये उल्लेखिलेल्या सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही प्रयोजनांकरता वापरावयाची भाषा ;

(घ) संघराज्याच्या कोणत्याही एका किंवा अधिक विनिर्दिष्ट प्रयोजनांकरता वापरावयाच्या अंकांचे रूप ;

(ङ) संघराज्याची राजभाषा आणि संघराज्य व एखादे राज्य यांच्यामधील किंवा राज्या राज्यांमधील व्यवहाराची भाषा आणि त्याचा वापर याविषयी राष्ट्रपतीने आयोगाकडे निर्देशिलेली अन्य कोणतीही बाब, यासंबंधी राष्ट्रपतीला शिफारशी करणे, हे या आयोगाचे कर्तव्य असेल.

(Part XVII.—Official Language.)

(3) In making their recommendations under clause (2), the Commission shall have due regard to the industrial, cultural and scientific advancement of India, and the just claims and the interests of persons belonging to the Non-Hindi speaking areas in regard to the public services.

(4) There shall be constituted a Committee consisting of thirty members, of whom twenty shall be members of the House of the People and ten shall be members of the Council of States to be elected respectively by the members of the House of the People and the members of the Council of States in accordance with the system of proportional representation by means of the single transferable vote.

(5) It shall be the duty of the Committee to examine the recommendations of the Commission constituted under clause (1) and to report to the President their opinion thereon.

(6) Notwithstanding anything in article 343, the President may, after consideration of the report referred to in clause (5), issue directions in accordance with the whole or any part of that report.

Chapter II.—Regional Languages

345. Official language or languages of a State.—Subject to the provisions of articles 346 and 347, the Legislature of a State may by law adopt any one or more of the languages in use in the State or Hindi as the language or languages to be used for all or any of the official purposes of that State:

Provided that until the Legislature of the State otherwise provides by law, the English language shall continue to be used for those official purposes within the State for which it was being used immediately before the commencement of this Constitution.

346. Official language for communication between one State and another or between a State and the Union.—The language for the time being authorised for use in the Union for official purposes shall be the official language for communication between one State and another State and between a State and the Union:

Provided that if two or more States agree that the Hindi language should be the official language for communication between such States, that language may be used for such communication.

347. Special provision relating to language spoken by a section of the population of a State.—On a demand being made in that behalf the President may, if he is satisfied that a substantial proportion of the population of a State desire the use of any language spoken by them to be recognised by that State, direct that such language shall also be officially recognised throughout that State or any part thereof for such purpose as he may specify.

CHAPTER III.—LANGUAGE OF THE SUPREME COURT,
HIGH COURTS, ETC.

348. Language to be used in the Supreme Court and in the High Courts and for Acts, Bills, etc.—(1) Notwithstanding anything in the foregoing provisions of this Part, until Parliament by law otherwise provides—

(a) all proceedings in the Supreme Court and in every High Court,

(भाग सतरा—राजभाषा.)

(३) हा आयोग, खंड (२) अन्वये आपल्या शिफारशी करताना, भारताची औद्योगिक, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक अभिवृद्धी आणि लोकसेवांच्या संबंधातील अहिंदी भाषी क्षेत्रांमधील व्यक्तींचे न्याय्य मागणीहक्क व हितसंबंध योग्य प्रकारे लक्षात घेईल.

(४) तीस सदस्य मिळून बनलेली एक समिती घटित करण्यात येईल आणि त्यापैकी वीस लोकसभेचे सदस्य असतील व दहा राज्यसभेचे सदस्य असतील आणि ते सदस्य अनुक्रमे, लोकसभेचे सदस्य व राज्यसभेचे सदस्य यांच्याकडून, प्रमाणशीर प्रतिनिधित्व पद्धतीनुसार एकले संक्रमणीय मताद्वारे निवडण्यात येतील.

(५) खंड (१) अन्वये घटित केलेल्या आयोगाच्या शिफारशींची तपासणी करणे आणि त्यावरील आपले मत नमूद करणारा अभिप्राय राष्ट्रपतीस कळविणे हे समितीचे कर्तव्य असेल.

(६) अनुच्छेद ३४३ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, खंड (५) मध्ये निर्देशिलेल्या अभिप्रायाचा विचार केल्यानंतर, राष्ट्रपती, त्या संपूर्ण अभिप्रायास किंवा त्याच्या कोणत्याही भागास अनुसरून निदेश देऊ शकेल.

प्रकरण दोन—प्रादेशिक भाषा

३४५. राज्याची किंवा राज्यांच्या राजभाषा.—अनुच्छेद ३४६ व ३४७ यांच्या तरतुदींना अधीन राहून, राज्याच्या विधानमंडळाला, राज्यामध्ये वापरात असलेल्या कोणत्याही एका किंवा अधिक भाषांचा किंवा हिंदीचा, त्या राज्याच्या सर्व किंवा त्यापैकी कोणत्याही शासकीय प्रयोजनांकरता वापरावयाची किंवा वापरावयाच्या भाषा म्हणून, कायद्याद्वारे अंगीकार करता येईल :

परंतु असे की, राज्य विधानमंडळ, कायद्याद्वारे अन्यथा तरतूद करीपर्यंत, त्या राज्यात या संविधानाच्या प्रारंभाच्या लगतपूर्वी ज्या शासकीय प्रयोजनांकरता इंग्रजी भाषा वापरली जात होती, त्या प्रयोजनांकरता तिचा वापर चालू राहील.

३४६. राज्या-राज्यांमधील अथवा राज्य व संघराज्य यांच्यामधील व्यवहाराची राजभाषा.—संघराज्यात शासकीय प्रयोजनांकरता वापरण्यासाठी त्या त्या वेळी प्राधिकृत झालेली भाषा ही, राज्या-राज्यांमधील आणि एखादे राज्य व संघराज्य यांच्यामधील व्यवहाराची राजभाषा असेल :

परंतु असे की, जर दोन किंवा अधिक राज्यांनी, हिंदी भाषा ही अशा राज्यांमधील व्यवहाराची राजभाषा असावी, असे एकमताने ठरविले तर, ती भाषा अशा व्यवहारासाठी वापरता येईल.

३४७. राज्याच्या लोकसंख्येपैकी एखाद्या वर्गाकडून बोलल्या जाणाऱ्या भाषेविषयी विशेष तरतूद.—भाषेच्या वापरास मान्यता मिळण्याबाबत मागणी केली गेल्यावर जर, एखाद्या राज्यामधील लोकसंख्येपैकी पर्याप्त लोकांची, तिच्याकडून बोलल्या जाणाऱ्या कोणत्याही भाषेच्या वापरास त्या राज्याकडून मान्यता मिळावी, अशी इच्छा आहे याबद्दल राष्ट्रपतीची खात्री झाली तर, तो विनिर्दिष्ट करील अशा प्रयोजनाकरता त्या राज्यात सर्वत्र किंवा त्याच्या कोणत्याही भागात, अशा भाषेला अधिकृतरीत्या मान्यता मिळावी, असा निदेश तो देऊ शकेल.

प्रकरण तीन—सर्वोच्च न्यायालय, उच्च न्यायालय, इत्यादींची भाषा

३४८. सर्वोच्च न्यायालयात व उच्च न्यायालयांमध्ये आणि अधिनियम, विधेयके, इत्यादींकरता वापरावयाची भाषा.—(१) या भागाच्या पूर्वगामी तरतुदींमध्ये काहीही असले तरी, संसद कायद्याद्वारे अन्यथा तरतूद करीपर्यंत—

(क) सर्वोच्च न्यायालयातील व प्रत्येक उच्च न्यायालयातील सर्व कार्यवाही, इंग्रजी भाषेत असेल.

(b) the authoritative texts—

(i) of all Bills to be introduced or amendments thereto to be moved in either House of Parliament or in the House or either House of the Legislature of a State,

(ii) of all Acts passed by Parliament or the Legislature of a State and of all Ordinances promulgated by the President or the Governor¹ * * * of a State, and

(iii) of all orders, rules, regulations and bye-laws issued under this Constitution or under any law made by Parliament or the Legislature of a State,

shall be in the English language.

(2) Notwithstanding anything in sub-clause (a) of clause (1), the Governor¹ * * * of a State may, with the previous consent of the President, authorise the use of the Hindi language, or any other language used for any official purposes of the State, in proceedings in the High Court having its principal seat in that State:

Provided that nothing in this clause shall apply to any judgment, decree or order passed or made by such High Court.

(3) Notwithstanding anything in sub-clause (b) of clause (1), where the Legislature of a State has prescribed any language other than the English language for use in Bills introduced in, or Acts passed by, the Legislature of the State or in Ordinances promulgated by the Governor¹ * * * of the State or in any order, rule, regulation or bye-law referred to in paragraph (iii) of that sub-clause, a translation of the same in the English language published under the authority of the Governor¹ * * * of the State in the *Official Gazette* of that State shall be deemed to be the authoritative text thereof in the English language under this article.

349. Special procedure for enactment of certain laws relating to language.—During the period of fifteen years from the commencement of this Constitution, no Bill or amendment making provision for the language to be used for any of the purposes mentioned in clause (1) of article 348 shall be introduced or moved in either House of Parliament without the previous sanction of the President, and the President shall not give his sanction to the introduction of any such Bill or the moving of any such amendment except after he has taken into consideration the recommendations of the Commission constituted under clause (1) of article 344 and the report of the Committee constituted under clause (4) of that article.

CHAPTER IV.—SPECIAL DIRECTIVES

350. Language to be used in representations for redress of grievances.—Every person shall be entitled to submit a representation for the redress of any grievance to any officer or authority of the Union or a State in any of the languages used in the Union or in the State, as the case may be.

²[**350A. Facilities for instruction in mother-tongue at primary stage.**—It shall be the endeavour of every State and of every local authority within the State to provide adequate facilities for instruction in the mother-tongue at the primary stage of education to children belonging to linguistic minority groups; and the President may issue such directions to any State as he considers necessary or proper for securing the provision of such facilities.

1. The words "or Rajpramukh" omitted by the Constitution (Seventh Amendment) Act, 1956, s. 29 and Sch.

2. Ins. by s. 21, *ibid.*

(भाग सतरा—राजभाषा.)

(ख) (एक) संसदेच्या दोहोंपैकी कोणत्याही सभागृहात अथवा राज्य विधानमंडळाच्या सभागृहात किंवा दोहोंपैकी कोणत्याही सभागृहात प्रस्तुत करावयाची सर्व विधेयके किंवा त्यांच्याबाबतीत मांडावयाच्या सुधारणा यांचे,

(दोन) संसदेने किंवा राज्य विधानमंडळाने पारित केलेल्या सर्व अधिनियमांचे व राष्ट्रपतीने किंवा राज्याच्या राज्यपालाने * * * प्रख्यापित केलेल्या सर्व अध्यादेशांचे, आणि

(तीन) या संविधानान्वये अथवा संसदेने किंवा राज्य विधानमंडळाने केलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये काढलेले सर्व आदेश, नियम, विनियम व उपविधी यांचे,

प्राधिकृत पाठ, इंग्रजी भाषेत असतील,

(२) खंड (१) चा उपखंड (क) यात काहीही असले तरी, राज्याच्या राज्यपालास * * *, राष्ट्रपतीच्या पूर्वसंमतीने, ज्याचे मुख्य कार्यस्थान त्या राज्यात असेल अशा उच्च न्यायालयातील कामकाजात हिंदी भाषेचा किंवा त्या राज्याच्या कोणत्याही शासकीय प्रयोजनांकरता वापरल्या जाणाऱ्या अन्य कोणत्याही भाषेचा वापर प्राधिकृत करता येईल :

परंतु असे की, अशा उच्च न्यायालयाने दिलेला किंवा केलेला कोणताही न्यायनिर्णय, हुकुमनामा किंवा आदेश यास या खंडातील कोणतीही गोष्ट लागू असणार नाही.

(३) खंड (१) चा उपखंड (ख) मध्ये काहीही असले तरी, जेथे एखाद्या राज्याच्या विधानमंडळाने त्या राज्याच्या विधानमंडळात प्रस्तुत केली जाणारी विधेयके किंवा त्यांच्याकडून पारित केले जाणारे अधिनियम यांच्यामध्ये किंवा राज्याच्या राज्यपालाकडून * * * प्रख्यापित केल्या जाणाऱ्या अध्यादेशांमध्ये किंवा उक्त उपखंडाच्या परिच्छेद (तीन) यात निर्देशिलेला कोणताही आदेश, नियम, विनियम किंवा उपविधी यांच्यामध्ये वापरण्यासाठी इंग्रजी भाषेहून अन्य कोणतीही भाषा विहित केली असेल तेथे, त्या राज्याच्या राज्यपालाच्या * * * प्राधिकाराअन्वये त्या राज्याच्या शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध केलेला त्याचा इंग्रजी भाषेतील अनुवाद हा, या अनुच्छेदाअन्वये त्याचा इंग्रजी भाषेतील प्राधिकृत पाठ असल्याचे मानले जाईल.

३४९. भाषाविषयक विवक्षित कायदे करण्याकरता विशेष कार्यपद्धती.—या संविधानाच्या प्रारंभापासून पंधरा वर्षांच्या कालावधीत, अनुच्छेद ३४८ चा खंड (१) यात उल्लेखिलेल्यांपैकी कोणत्याही प्रयोजनांसाठी वापरावयाच्या भाषेबाबत तरतूद करणारे कोणतेही विधेयक किंवा सुधारणा, संसदेच्या दोहोंपैकी कोणत्याही सभागृहात, राष्ट्रपतीच्या पूर्वमंजूरीशिवाय प्रस्तुत केली किंवा मांडली जाणार नाही आणि राष्ट्रपतीने, अनुच्छेद ३४४ च्या खंड (१) अन्वये घटित केलेल्या आयोगाच्या शिफारशी व त्या अनुच्छेदाच्या खंड (४) अन्वये घटित केलेल्या समितीचा अहवाल विचारात घेतल्याखेरीज, राष्ट्रपती असे कोणतेही विधेयक प्रस्तुत करण्याला किंवा अशी कोणतीही सुधारणा मांडण्याला मंजूरी देणार नाही.

प्रकरण चार—विशेष निदेश

३५०. गान्हाण्यांच्या निवारणासाठी केलेल्या अभिवेदनांमध्ये वापरावयाची भाषा.—प्रत्येक व्यक्ती, कोणत्याही गान्हाण्याच्या निवारणाकरता संघराज्याच्या किंवा राज्याच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे, किंवा यथास्थिति अधिकाऱ्याकडे संघराज्यात किंवा त्या राज्यात वापरल्या जाणाऱ्या भाषांपैकी कोणत्याही भाषेत अभिवेदन सादर करण्यास हक्कदार असेल.

[३५०क. प्राथमिक स्तरावर मातृभाषेतून शिक्षणाच्या सोयी.—प्रत्येक राज्य आणि राज्यातील प्रत्येक स्थानिक प्राधिकारी, भाषिक अल्पसंख्याक समाजातील मुलांना, शिक्षणाच्या प्राथमिक स्तरावर मातृभाषेतून शिक्षण देण्याच्या पर्याप्त सोयी उपलब्ध करून देण्यासाठी प्रयत्नशील राहील आणि अशा सोयी पुरवणे शक्य व्हावे, यासाठी राष्ट्रपती स्वतःला आवश्यक किंवा योग्य वाटतील असे निदेश कोणत्याही राज्याला देऊ शकेल.

* संविधान (सातवी सुधारणा) अधिनियम, १९५६ याच्या कलम २९ व अनुसूची यांद्वारे मूळ मजकूर गाळला.

* वरील अधिनियमाच्या कलम २१ द्वारे समाविष्ट केला.

३५०ख. भाषिक अल्पसंख्याक समाजाकरता विशेष अधिकारी.—(१) भाषिक अल्पसंख्याक समाजाकरता एक विशेष अधिकारी असेल व तो राष्ट्रपतीने नियुक्त करावयाचा असेल.

(२) भाषिक अल्पसंख्याक समाजाकरता या संविधानान्वये तरतूद केलेल्या संरक्षक उपाययोजनांसंबंधीच्या सर्व बाबींचे अन्वेषण करणे व राष्ट्रपती निदेश देईल अशा नियत कालांतरागुणिक त्या बाबींसंबंधी राष्ट्रपतीला अहवाल देणे, हे विशेष अधिकार्याचे कर्तव्य असेल आणि राष्ट्रपती, असे सर्व अहवाल संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवण्याची आणि संबंधित राज्यांच्या शासनाकडे पाठवण्याची व्यवस्था करील.]

३५१. हिंदी भाषेच्या विकासासाठी निदेश.—हिंदी भाषेच्या प्रसारास चालना देणे, ती भारताच्या संमिश्र संस्कृतीच्या सर्व घटकांना अभिव्यक्तीचे माध्यम म्हणून उपयोगात येईल अशा रीतीने तिचा विकास करणे, तिच्या प्रकृतीला धक्का न लावता, हिंदुस्थानी व आठव्या अनुसूचीत विनिर्दिष्ट केलेल्या अन्य भारतीय भाषा यामध्ये वापरली जाणारी रूपे, शैली व शब्दप्रयोग सामावून घेऊन आणि जेथे जेथे आवश्यक वा इष्ट असेल तेथे तेथे तिच्या शब्दसंग्रहाकरता मुख्यतः संस्कृतचा व गौणतः अन्य भाषांचा अवलंब करून तिची समृद्धी साधणे, हे संघराज्याचे कर्तव्य असेल.

महाराष्ट्र शासन

विधि व न्याय विभाग

सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४

(दिनांक २६ जानेवारी २०१६ पर्यंत सुधारित)

Maharashtra Act No. V of 1965

Maharashtra Official Languages Act, 1964

(As Modified upto 26th January 2016)

व्यवस्थापक, शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई यांच्याद्वारे भारतात मुद्रित आणि संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री,
महाराष्ट्र शासन, मुंबई ४०० ००४ यांच्याद्वारे प्रकाशित

२०१६

[किंमत : रु. १८-००]

(एक)

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४

अनुक्रमणिका

उद्देशिका.

कलमे.

पृष्ठे

१.	लघु संज्ञा, विस्तार व प्रारंभ	१
१अ.	राज्याची राजभाषा मराठी असणे	१
२.	व्याख्या.	१
३.	राज्य विधानमंडळातील वापरासाठी इंग्रजी भाषा चालू ठेवणे	२
४.	राज्याच्या शासकीय प्रयोजनांसाठी राजभाषा	२
५.	विधेयके, वगैरेमध्ये मराठी भाषेचा वापर करणे	२
६.	नियम करण्याची शक्ती.	२

सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५^१

(महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४)

[राज्यपाल यांची संमती मिळाल्यानंतर महाराष्ट्र शासनाच्या राजपत्रात
दिनांक ११ जानेवारी १९६५ रोजी प्रथम (इंग्रजीत) प्रसिद्ध केलेला].

या अधिनियमात पुढील सुधारणा अधिनियमांद्वारे सुधारणा करण्यात आली :—

सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २ (३-१-१९९६)*

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६ (२१-८-२०१५)*

राज्याच्या विधानमंडळाची प्रयोजने समाविष्ट करून राज्याच्या शासकीय प्रयोजनांकरिता उपयोगात
आणावयाच्या भाषांचा अंगीकार करण्यासाठी तरतूद करण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, राज्याच्या विधानमंडळाची प्रयोजने समाविष्ट करून राज्याच्या शासकीय प्रयोजनांकरिता
उपयोगात आणावयाच्या भाषांचा अंगीकार करण्यासाठी तरतूद करणे इष्ट आहे ; त्याअर्थी, भारतीय
गणराज्याच्या पंधराव्या वर्षी याद्वारे, पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यात येत आहे :—

१. (१) या अधिनियमास महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ असे म्हणावे.

लघु संज्ञा,
विस्तार व
प्रारंभ.

(२) तो संबंध महाराष्ट्र राज्यास लागू असेल.

(३) हे कलम आणि कलम ३ ही दिनांक २६ जानेवारी १९६५ रोजी अंमलात† येतील ;
आणि या अधिनियमाचे बाकीचे उपबंध, राज्य सरकार राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे जी तारीख
नेमील त्या† तारखेस अंमलात येतील ; आणि या अधिनियमाच्या निरनिराळ्या उपबंधांसाठी किंवा
त्या उपबंधात निर्दिष्ट केलेल्या निरनिराळ्या बाबींसाठी निरनिराळ्या तारखा नेमता येतील.

^१[१अ. महाराष्ट्र राज्याची राजभाषा मराठी असेल.]

राज्याची
राजभाषा मराठी
असणे.

२. संदर्भावरून अन्यथा अर्थ लावणे आवश्यक नसेल तर, या अधिनियमात,—

व्याख्या.

(अ) “नेमलेला दिवस” या संज्ञेचा अर्थ, कलम ३ च्या संबंधात दिनांक २६ जानेवारी
१९६५ आणि या अधिनियमाच्या इतर कोणत्याही उपबंधाच्या संबंधात किंवा त्या मधील
कोणत्याही बाबीसंबंधीच्या अशा कोणत्याही उपबंधाच्या संबंधात ज्या तारखेस तो उपबंध किंवा
त्या बाबीसंबंधीचा कोणताही उपबंध अंमलात येईल ती तारीख असा समजावा ;

(ब) “संविधान” म्हणजे भारताचे संविधान ;

^१ उद्देश व कारणे यांचे निवेदन यासाठी, महाराष्ट्र शासन राजपत्र, १९६४, भाग पाच, जादा पृष्ठ ३६४ पहा.

* अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शविते.

† शासकीय अधिसूचना, सा. प्र. वि. क्रमांक ओएफएल-१०६६ (एक)-एम, दिनांक ३० एप्रिल १९६६ अन्वये
कलमे ४ व ६, १ मे १९६६ पासून अंमलात आली.

† शासकीय अधिसूचना, सा. प्र. वि. क्रमांक ओएफएल-१०९५/७३७/सीआर-३६/९५/२०-बो, दिनांक
१४ ऑगस्ट १९९५ अन्वये कलम ५, दिनांक १५ ऑगस्ट १९९५ पासून अंमलात आले.

^२ सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम २ द्वारे, समाविष्ट केले.

[(क) “मराठी” याचा अर्थ, वेळोवेळी काढण्यात आलेल्या शासन निर्णयान्वये राज्यात जिचा अंगीकार केला आहे अशी देवनागरी लिपीतील मराठी भाषा, असा आहे.]

राज्य
विधानमंडळातील
वापरासाठी
इंग्रजी भाषा
चालू ठेवणे.

३. संविधानाच्या अनुच्छेद २१० मध्ये नमूद केलेला संविधानाच्या प्रारंभापासूनचा पंधरा वर्षांचा कालावधी समाप्त झाला तरी, नेमलेल्या दिवसांपासून राज्याच्या विधानमंडळातील कामकाज चालविण्याकरिता हिंदी व मराठी या भाषांखेरीज इंग्रजी भाषेचा वापर करणे चालू ठेवता येईल.

राज्याच्या
शासकीय
प्रयोजनांसाठी
राजभाषा.

४. या अधिनियमाच्या उपबंधांस अधीन राहून, नेमलेल्या दिवसापासून मराठी ही, राज्य सरकार राजपत्रात वेळोवेळी प्रसिद्ध केलेल्या नियमांद्वारे निर्दिष्ट करील अशा प्रयोजनांव्यतिरिक्त संविधानाच्या अनुच्छेद ३४५ मध्ये उल्लेख केलेल्या सर्व शासकीय प्रयोजनांकरिता महाराष्ट्र राज्याच्या संबंधात उपयोगात आणावयाची भाषा असेल ; आणि अशा वर्जित प्रयोजनांकरिता राजभाषा म्हणून हिंदीचा उपयोग करता येईल.

विधेयके वगैरे
मध्ये मराठी
भाषेचा वापर
करणे.

५. नेमलेल्या दिवसापासून—

(अ) राज्याच्या विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे मांडण्यात आलेली विधेयके (किंवा त्यांस सुचवावयाच्या दुरुस्त्या) यात ;

(ब) राज्याच्या विधानमंडळाने संमत केलेले सर्व अधिनियम आणि संविधानाच्या अनुच्छेद २१३ अन्वये महाराष्ट्राचे राज्यापाल यांनी प्रख्यापित केलेले सर्व अध्यादेश यात ;

(क) संविधानान्वये किंवा संसदेने किंवा राज्य विधानमंडळाने केलेल्या कोणत्याही विधिअन्वये राज्य सरकारने केलेले सर्व आदेश, नियम, विनियम आणि उपविधी यात ;

मराठी भाषेचा वापर करण्यात येईल :

परंतु, राज्य शासनास, खंड (अ) ते (क) यांच्या प्रयोजनांकरिता, विशेष परिस्थितीनुसार किंवा तांत्रिक कारणांकरिता, इंग्रजी भाषेचा वापर करणे आवश्यक आहे अशी त्याची खात्री पटली असेल, तर तसे करता येईल.]

नियम
करण्याची
शक्ती.

६. (१) राज्य सरकारला राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे या अधिनियमाचे उद्देश पार पाडण्यासाठी नियम करता येईल.

(२) या कलमान्वये केलेला प्रत्येक नियम, तो केल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असताना एकाच अधिवेशनात किंवा लागोपाठच्या दोन अधिवेशनात एकूण तीस दिवसांची होईल इतक्या मुदतीकरिता राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यात आला पाहिजे ; आणि ज्या अधिवेशनात तो अशा रीतीने ठेवण्यात आला असेल ते अधिवेशन किंवा त्याच्या लगेचनंतरचे अधिवेशन समाप्त होण्यापूर्वी त्या नियमात कोणताही फेरफार करण्यास दोन्ही सभागृहे कबूल होतील किंवा नियम करण्यात येऊ नये म्हणून दोन्ही सभागृहे कबूल होतील तर तो नियम, अशा निर्णयाची अधिसूचना राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आल्याच्या तारखेपासून केवळ अशा सुधारलेल्या स्वरूपातच अंमलात येईल किंवा यथास्थिति तो नियम अंमलात येणार नाही. तथापि, त्या नियमात अशा रीतीने कोणतेही फेरफार केल्यामुळे किंवा तो नियम रद्द केल्यामुळे त्या नियमान्वये पूर्वी कलेल्या किंवा करण्याचे राहून गेलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या वैधतेस बाध येणार नाही.

^१ सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ३ द्वारे, खंड (क) ऐवजी हा खंड दाखल केला.

^२ सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २ द्वारे हे परंतुक समाविष्ट केले.

MAHARASHTRA ACT No. V OF 1965.¹

[THE MAHARASHTRA OFFICIAL LANGUAGES ACT, 1964]

[11th January 1965]

Amended by Mah. 2 of 1996†(3-1-1996).

An Act to provide for the adoption of languages which may be used for the official purposes of the State including purposes of the Legislature of the State.

WHEREAS, it is expedient to provide for the adoption of languages which may be used for the official purposes of the State including purposes of the Legislature of the State ; It is hereby enacted in the Fifteenth Year of the Republic of India as follows :—

1. (1) This Act may be called the Maharashtra Official Languages Act, 1964.

Short title,
extent and
commence-
ment.

(2) It extends to the whole of the State of Maharashtra.

(3) This section and section 3 shall come into force on the 26th day of January 1965; and the remaining provisions of this Act shall come into force on such date as the State Government may, by notification in the *Official Gazette*, appoint; and different dates may be appointed for different provisions of this Act or different matters referred to in those provisions.

2. In this Act, unless the context requires otherwise,—

Definitions.

(a) “ appointed day ” in relation to section 3 means the 26th day of January 1965, and in relation to any other provision of this Act or any such provision in relation to any matter therein means the day on which that provision or any provision in relation to that matter comes into force ;

(b) “ Constitution ” means the Constitution of India ;

(c) “ Marathi ” means the Marathi language in Devnagari script which is adopted in this State under Government Resolution in the Education and Social Welfare Department, No.TBK. 1762-G. dated 20th July 1962

3. Notwithstanding the expiration of the period of fifteen years from the commencement of the Constitution mentioned in article 210, the English language may, as from the appointed day, continue to be used, in addition to Hindi and Marathi, for the transaction of business in the Legislature of the State.

Continuance
of English
language
for use
in State
Legislature.

4. Subject to the provisions of this Act, Marathi shall, as from the appointed day, be the language to be used for all official purposes referred to in article 345 of the Constitution, as respects the State of Maharashtra except such purposes as the State Government may, by rules issued from time to time in the *Official Gazette*, specify, and Hindi may be used as the official language for such excepted purposes.

Official
language
for official
purposes of
State.

5. Marathi shall, as from the appointed day, be the language to be used—

(a) in Bills introduced (or amendments thereto to be moved) in either House of the Legislature of the State ;

Marathi
language
to be used in
Bills, etc.

¹ For Statement of Objects and Reasons, see *Maharashtra Government Gazette*, 1964, Part V Extra, page 364.

† This indicates the date of commencement of the Act.

7328

Maharashtra Official Languages Act, 1964

[1965 : Mah. V

(b) in all Acts passed by the Legislature of the State and in all Ordinances promulgated by the Governor of Maharashtra under article 213 of the Constitution ;

(c) in all orders, rules, regulations and bye-laws issued by the State Government under the Constitution or under any law made by Parliament or the Legislature of the State :

¹ Provided that the State Government may use the English language for the purposes of clauses (a) to (c), if it is satisfied that it is necessary so to do under special circumstances or for technical reasons.

Power to make rules. 6. (1) The State Government may, by notification in the *Official Gazette*, make rules for carrying out the purposes of this Act.

(2) Every rule made under this section shall be laid, as soon as may be, after it is made, before each House of the State Legislature while it is in session for a total period of thirty days which may be comprised in one session or in two successive sessions, and if, before the expiry of the session in which it is so laid in the session immediately following, both Houses agree in making any modification in the rule or both Houses agree that the rule should not be made, the rule shall from the date of publication of a notification in the *Official Gazette* of such decision have effect only in such modified form or be of no effect, as the case may be; so however, that any such modification or annulment shall be without prejudice to the validity to anything previously done or omitted to be done under that rule.

¹ This proviso was added by Mah. 2 of 1996, s.2.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग आठ

वर्ष १, अंक ५०(८)]

शुक्रवार, ऑगस्ट २१, २०१५/श्रावण ३०, शके १९३७

[पृष्ठे २, किंमत : रुपये २७.००

असाधारण क्रमांक १०३

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम आणि विधि व न्याय विभागाकडून आलेली विधेयके (इंग्रजी अनुवाद).

In pursuance of clause (3) of article 348 of the Constitution of India, the following translation in English of the Maharashtra Official Languages (Amendment) Act, 2015 (Mah. Act No. XXXVI of 2015), is hereby published under the authority of the Governor.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

DR. MANGALA THOMBARE,

I/c. Draftsman-cum-Joint Secretary to Government,
Law and Judiciary Department.

MAHARASHTRA ACT No. XXXVI OF 2015.

(First published, after having received the assent of the Governor in the "Maharashtra Government Gazette", on the 21st August 2015).

An Act further to amend the Maharashtra Official Languages Act, 1964.

Mah. V
of 1965.

WHEREAS, it is expedient further to amend the Maharashtra Official Languages Act, 1964, for the purposes hereinafter appearing; it is hereby enacted in the Sixty-sixth Year of the Republic of India as follows:—

1. This Act may be called the Maharashtra Official Languages Short title. (Amendment) Act, 2015.

Mah. V
of 1965.

2. After section 1 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (hereinafter referred to as "the principal Act") the following shall be inserted, namely:—

Insertion of
new section
1A in Mah. V
of 1965.

"1A. The official language of the State of Maharashtra shall be Marathi."

Marathi to be
the official
language of
State.

Amend-
ment of
section 2 of
Mah. V of
1965.

3. In section 2 of the principal Act, for clause (c), the following clause shall be substituted, namely :—

“(c) “Marathi” means the Marathi language in Devnagari script which is adopted in the State under Government Resolutions issued, from time to time.”.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

वर्ष १, अंक ३२(८)

शुक्रवार, ऑगस्ट २१, २०१५/श्रावण ३०, शके १९३७

[पृष्ठे २, किंमत : रुपये २३.००]

असाधारण क्रमांक ५७

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम.

अनुक्रमणिका

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६.—महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ यामध्ये आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम	पृष्ठे १-२
---	-----	-----	-----	------------

दिनांक २१ ऑगस्ट २०१५ रोजी मा. राज्यपालांनी संमती दिलेल्या महाराष्ट्र विधानमंडळाचा पुढील अधिनियम माहितीसाठी, याद्वारे, प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.

डॉ. मंगला ठोंबरे,
प्रभारी प्रारूपकार-नि-सहसचिव,
महाराष्ट्र शासन,
विधि व न्याय विभाग.

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६.

(मा. राज्यपालांची संमती मिळाल्यानंतर “महाराष्ट्र शासन राजपत्रात ” दिनांक २१ ऑगस्ट २०१५ रोजी प्रथम प्रसिद्ध केलेला अधिनियम.)

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ यामध्ये आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम.

ज्याअर्थी, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांसाठी, महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ यामध्ये आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या सहासष्टाव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :—

१. या अधिनियमास, महाराष्ट्र राजभाषा (सुधारणा) अधिनियम, २०१५ असे म्हणावे.

संक्षिप्त नाव.

२. महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ (यात यापुढे ज्याचा निर्देश “मुख्य अधिनियम ” असा करण्यात येईल) याच्या कलम १ नंतर पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :—

सन १९६५ चा
महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
५ यात नवीन
कलम १अ दाखल
करणे.

राज्याची राजभाषा
मराठी असेल.

सन १९६५ चा
महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
५ याच्या कलम
२ ची सुधारणा.

“१अ. महाराष्ट्र राज्याची राजभाषा मराठी असेल.”.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम २ मध्ये, खंड (क) ऐवजी, पुढील खंड दाखल करण्यात येईल :—

“(क) “मराठी” याचा अर्थ, वेळोवेळी काढण्यात आलेल्या शासन निर्णयान्वये राज्यात जिचा अंगीकार केला आहे अशी देवनागरी लिपीतील मराठी भाषा, असा आहे.”.

(Notifications published in Part IV-B of the *Maharashtra Government Gazette*
Extraordinary, dated 30th April 1966.)

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Sachivalaya, Bombay 32, 30th April 1966

MAHARASHTRA OFFICIAL LANGUAGES ACT, 1964

No. OEL 1066-(i)-M.—In exercise of the powers conferred by sub-section (3) of section 1 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (Mah. V of 1965), the Government of Maharashtra hereby appoints the 1st day of May 1966 to be the date on which the provisions of sections 4 and 6 of the said Act shall come into force.

MAHARASHTRA OFFICIAL LANGUAGES ACT, 1964

No. OFL-1066-(iv)-M.—In exercise of the powers conferred by sub-section (1) of section 6 read with section 4 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (Mah. V of 1965), the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely:—

1. These rules may be called the Maharashtra Official Languages (Excepted Purposes) Rules, 1966.
2. The following purposes shall be excepted purpose for the purposes of section 4 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964, namely:—
 - (1) correspondence with the Government of India and the offices under it including Indian embassies, consular offices and trade commissions;
 - (2) correspondence with any State Government with whom there is no agreement as is referred to in the proviso to article 346 of the Constitution of India;
 - (3) correspondence with foreign embassies or consulates;
 - (4) the decisions or orders of any tribunal, board or authority (by whatever name called) constituted by or under any law for the time being in force and exercising judicial or quasi-judicial powers under such law;
 - (5) accounts to be rendered to the Accountant General.

- (6) correspondence with the Accountant General;
- (7) all statements for legal opinions and all legal opinions, legal briefs, all propositions for legislation or conveyancing and drafting of legislation and conveyancing, matters connected with litigation in the High Court and Supreme Court legal compilations, and law examinations;
- (8) administration of Notaries Act, 1952;
- (9) Indian Law Repots;
- (10) medical prescriptions, *post mortem* report and reports in medico-legal cases and such other technical matters in the Medical Department of the State Government.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

D. R. PRADHAN,
Chief Secretary to Government.

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४.

क्रमांक ओएफएल-१०६६(चोर)/एम.—महाराष्ट्र राज्यभाषा अधिनियम, १९६४ (सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५) याच्या कलम ६, पोट-कलम (१) व कलम (४) अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तीचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे पुढील नियम करित आहे:—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र राजभाषा (वर्जित प्रयोजने) नियम, १९६६ असे म्हणता येईल.

२. महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ४ च्या प्रयोजनाकरिता पुढील प्रयोजने ही वर्जित प्रयोजने असतील:—

(१) भारतीय राजदूतावास, वाणिज्यिक काबुलिये व व्यापारविषयक आयोग यांसह भारत सरकार व त्याच्या अधीन असलेली कार्यालये यांच्याशी पत्रव्यवहार.

(२) भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३४६ च्या परतुकात उल्लेखित्याप्रमाणे तसा करारनामा नसलेल्या कोणत्याही राज्य सरकारशी पत्रव्यवहार;

(३) महाराष्ट्राच्या राजदूतावास किंवा वाणिज्यदूतावास यांच्याशी पत्रव्यवहार;

(४) त्या काळापुरत्या अमलात असलेल्या कोणत्याही विधिद्वारे किंवा तदन्वये प्रस्थापित व अशा विधिअन्वये न्यायिक किंवा न्यायिकवत शक्तीचा वापर करणाऱ्या कोणत्याही न्यायाधिकरणाने, मंडळाने किंवा प्राधिकरणाने (मग त्यास कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येत असो) दिलेले निर्णय किंवा आदेश;

(५) महालेखापालाकडे द्यावयाचे लेखे;

(६) महालेखापालाशी पत्रव्यवहार;

(७) वैध अभिप्रायाबाबतची सर्व विवरणपत्रके आणि सर्व वैध अभिप्राय, वैध टाचणे, विधिविधान किंवा हस्तांतरलेखन याबाबतचे सर्व ठराव आणि विधिविधानांची व हस्तांतर लेखनांची प्रारूपे, उच्च न्यायालयातील व सर्वोच्च न्यायालयातील अभियोगासंबंधीच्या बाबी, वैध संकलने आणि विधिपरीक्षा;

(८) नोटरीबाबत अधिनियम, १९५२ याची अंमलबजावणी;

(९) भारतीय विधि प्रतिवृत्ते;

(१०) वैद्यकीय औषधी योजना, शवपरीक्षा अहवाल व न्याय वैद्यकीय प्रकरणांतील अहवाल आणि राज्य सरकारच्या वैद्यकीय विभागातील तत्सम तांत्रिक बाबी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डा. रा. प्रधान,

मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन.

(यथार्थ अनुवाद)

वर. ना. पांडे,

भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य.

(दिनांक ३० एप्रिल १९६६ च्या महाराष्ट्र शासनाच्या असाधारण राजपत्रात प्रसिद्ध केलेल्या अधिसूचना.)

अधिसूचना

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग

सचिवालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ३० एप्रिल १९६६

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४.

क्रमांक ओएफएल-१०६६(एक)/एम.—महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ (सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५) याचे कलम १, पोट-कलम (३) अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तीचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे १ मे १९६६ ही तारीख उक्त अधिनियमाची कलमे ४ व ६ यांचे उपबंध अमलात आणण्यासाठी नियुक्त करीत आहे.

फौजदारी व्यवहार संहिता, १८९८.

क्रमांक ओएफएल. १०६६(दोन)/एम.—फौजदारी व्यवहार संहिता, १८९८ (सन १८९८ चा अधिनियम क्रमांक ५) महाराष्ट्र राज्यास लागू करताना, त्या संहितेच्या कलम ५५८ अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तीचा वापर करून आणि याबाबतीत काढण्यात आलेल्या पूर्वीच्या सर्व अधिसूचना निष्प्रभावित करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, दिनांक १ मे १९६६ पासून, पुढील प्रयोजनाव्यतिरिक्त (बृहन्मुंबईतील उच्च न्यायालय व फौजदारी न्यायालये याखेरीज) राज्यातील सर्व फौजदारी न्यायालयांची भाषा मराठी असेल असे ठरवीत आहे :—

- (१) दोषारोप.
- (२) बजावणीसाठी व अंमलबजावणीसाठी इतर राज्यांकडे पाठविणे आवश्यक असतील असे रिट, अधिपत्रे, समन्स, नोटिसा आणि इतर आदेशिका आणि तत्संबंधी पत्रव्यवहार.
- (३) शवपरीक्षेच्या टिप्पण्या आणि वैद्यकीय व तज्ज्ञ साक्षीदारांचा पुरावा.
- (४) अध्यासी अधिकाऱ्यांनी नोंदलेल्या पुराव्याच्या इंग्रजी टिप्पण्या.
- (५) युक्तिवादांच्या टिप्पण्या.
- (६) न्यायनिर्णय व आदेश.
- (७) जिल्हा न्यायालय व उच्च न्यायालय यांच्याकडे केलेल्या अपिलांचे व पुनरीक्षणाचे कागदपत्र (पेपर बुक्स).
- (८) उच्च न्यायालयास सादर करणे आवश्यक असलेले कामकाज (न्यायिक व प्रशासनिक दोन्ही)
- (९) उच्च न्यायालय किंवा सांख्यिकी केंद्रे यांच्याकडे पाठवावयाची नियतकालिक पत्रके व विवरणपत्रके.
- (१०) लेखा अर्थसंकल्पीय अंदाज यासंबंधीची सर्व लेखा पुस्तके व पत्रके आणि विवरणपत्रके आणि सेवाविषयक बाबीसंबंधीचा पत्रव्यवहार.
- (११) शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध करावयाच्या अधिसूचना.
- (१२) विभागीय परीक्षा
- (१३) विभागीय चौकशीसंबंधीच्या बाबी; त्यांत, अहवाल आणि उच्च न्यायालय व शासन यांच्याशी त्यावर केलेला पत्रव्यवहार यांचा समावेश होतो :

परंतु, पुढील प्रयोजनासाठी ती भाषा इंग्रजी देखील असू शकेल :—

- (अ) योजनामा,
- (ब) जर्न्या,

- (क) अपिलांची जापने.
- (ड) प्रशासकीय आदेश.
- (इ) उच्च न्यायालय व शासन, यांच्याशी पत्रव्यवहार.
- (फ) सेवापुस्तके, प्रवासभत्ता बिले, वेतन बिले आणि इतर बिले.

दिवाणी व्यवहार संहिता, १९०८

क्रमांक ओएफएल-१०६६(तीन)/एम.—दिवाणी व्यवहार संहिता, १९०८ (सन १९०८ चा अधिनियम क्रमांक ५) महाराष्ट्र राज्यास लागू करतांना, उक्त संहितेचे कलम १३७, पोट-कलम (२) अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तींचा वापर करून, आणि याबाबतीत काढण्यात आलेल्या पूर्वीच्या सर्व अधिसूचना निष्प्रभावित करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे,—

(अ) यासोबत जोडलेल्या अनुसूची 'अ' मध्ये निर्दिष्ट करण्यात आलेल्या प्रयोजनांसाठी असेल त्या शिवाय उच्च न्यायालयाच्या अधीन असलेल्या सर्व (बृहन्मुंबईत उच्च न्यायालयाच्या अधीन असलेल्या दिवाणी न्यायालयांखेरीज), दिवाणी न्यायालयांची भाषा, दिनांक १ मे १९६६ पासून, मराठी असेल :

परंतु, यासोबत जोडलेल्या अनुसूची 'ब' मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या प्रयोजनांसाठी ती भाषा इंग्रजीदेखील असू शकेल.

(ब) अशा न्यायालयांकडे करावयाचे मराठी अर्ज आणि त्यात मराठीतून चालणारे कामकाज देवनागरी लिपित लिहिले जाईल; असे जाहीर करित आहे.

अनुसूची 'अ'

१. बजावणीसाठी व अमलबजावणीसाठी इतर राज्यांकडे पाठविणे आवश्यक असतील असे रिट, अधिपत्रे, समत्स, नोटिसा आणि इतर आदेशिका आणि तत्संबंधी पत्रव्यवहार.
२. वैद्यकीय व तज्ञ साक्षीदारांचा पुरावा.
३. अध्यासी अधिकाऱ्यांनी नोंदलेल्या पुराव्याच्या इंग्रजी टिप्पण्या.
४. युक्तिवादांच्या टिप्पण्या.
५. न्यायनिर्णय व आदेश.
६. इतर राज्यांकडे अमलबजावणीसाठी हस्तांतरित केलेले हुकूमनामे व आदेश व तत्संबंधी पत्रव्यवहार.
७. जिल्हा न्यायालय व उच्च न्यायालय यांच्याकडे केलेल्या अपिलांचे व पुनरीक्षणाचे कागदपत्र (पेपर बुक्स).
८. उच्च न्यायालयास सादर करणे आवश्यक असलेले कामकाज (न्यायिक व प्रशासनिक—दोन्ही)
९. उच्च न्यायालय किंवा सांख्यिकी केंद्रे यांच्याकडे पाठवावयाची नियतकालिकपत्रके व विवरणपत्रके.
१०. लेखा, अर्थसंकल्पीय अंदाज यासंबंधीची सर्व लेखा-पुस्तके व पत्रके आणि विवरणपत्रके आणि सेवाविषयक बाबीसंबंधीचा पत्रव्यवहार.
११. शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध करावयाच्या अधिसूचना.
१२. विभागीय परीक्षा.
१३. विभागीय चौकशीसंबंधीच्या बाबी; त्यांत, अहवाल व उच्च न्यायालय व शासन यांच्याशी यावर केलेला पत्रव्यवहार यांचा समावेश होतो.

१. रोजनामा.
२. वादपदे.
३. जंव्या.
४. अपिलांचे जापन व उलट आक्षेप.
५. प्रशासकीय आदेश.
६. उच्च न्यायालय व शासन यांच्याशी पत्रव्यवहार.
७. सेवापुस्तके, प्रवासभत्ता बिले, वेतन बिले व इतर बिले.

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४.

क्रमांक ओएफएल-१०६६(चार)/एम.—महाराष्ट्र राज्यभाषा अधिनियम, १९६४ (सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५) याच्या कलम ६, पोट-कलम (१) व कलम (४) अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या शक्तींचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे पुढील नियम करित आहे:—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र राजभाषा (वर्जित प्रयोजने) नियम, १९६६ असे म्हणता येईल.
२. महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ४ च्या प्रयोजनाकरिता पुढील प्रयोजने ही वर्जित प्रयोजने असतील:—
 - (१) भारतीय राजदूतावास, वाणिज्यिक कार्यालय व व्यापारविषयक आयोग यांसह भारत सरकार व त्याच्या अधीन असलेली कार्यालये यांच्याशी पत्रव्यवहार.
 - (२) भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३४६ च्या परंतुकात उल्लेखिल्याप्रमाणे तसा कारागृहा नसलेल्या कोणत्याही राज्य सरकारशी पत्रव्यवहार;
 - (३) परराष्ट्रीय राजदूतावास किंवा वाणिज्यदूतावास यांच्याशी पत्रव्यवहार;
 - (४) त्या काळापुरत्या अंमलात असलेल्या कोणत्याही विधिद्वारे किंवा तदन्वये प्रस्थापित व अशा विधिअन्वये न्यायिक किंवा न्यायिकवत शक्तींचा वापर करणाऱ्या कोणत्याही न्यायाधिकरणाने, मंडळाने किंवा प्राधिकरणाने (मग त्यास कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येत असो) दिलेले निर्णय किंवा आदेश;
 - (५) महालेखापालाकडे द्यावयाचे लेखे;
 - (६) महालेखापालाशी पत्रव्यवहार;
 - (७) वैध अभिप्रायांबाबतची सर्व विवरणपत्रके आणि सर्व वैध अभिप्राय, वैध टाचणे, विधिविधान किंवा हस्तांतरलेखन याबाबतचे सर्व ठराव आणि विधिविधानांची व हस्तांतरलेखनांची प्रारूपे, उच्च न्यायालयातील व सर्वोच्च न्यायालयातील अभियोगासंबंधीच्या बाबी, वैध संकलने आणि विधिपरीक्षा;
 - (८) नोटरीबाबत अधिनियम, १९५२ याची अंमलबजावणी;
 - (९) भारतीय विधि प्रतित्वे;
 - (१०) वैद्यकीय औषधी योजना, शवपरीक्षा अहवाल व न्याय वैद्यकीय प्रकरणांतील अहवाल आणि राज्य सरकारच्या वैद्यकीय विभागातील तत्सम तांत्रिक बाबी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

द्वा. रा. प्रधान,
मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन.

(यथार्थ अनुवाद)

वा. ना. पंडित,
भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य.